

‘Ümmî Kavramı ve Hz. Muhammed’in (S.A.S) Ümmîliği¹

The Concept of Ummî and Muhammad’s Being Ummî

Emine Demil²

Öz: Bu çalışma genelde ümmî kavramının etimolojik bir analizini sunmayı amaçlamakta, özelde de Hz. Muhammed’in ümmî oluşuna odaklanmaktadır. Çalışmada ümmî kavramının hem Kur’an’da hem de hadislerde kavramsal olarak lügat manalarına yakın anlamlarda kullanımını göstermek için önce etimolojik kökeni incelenmektedir. Sonra Kur’an’da ümmî ifadesini barındıran ayetlere yer verilmekte ve hadis rivâyetlerinde Hz. Peygamber’in ümmîliği irdelenmektedir. Ümmîlik, gerek Kur’an’da gerekse hadislerde kitâbet kavramıyla beraber zikredilmekte ve Ehl-i Kitap ifadesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte ümmî kavramı etnik, eğitimsel ve dinsel boyutları olan hem Arapları, hem de Yahudileri yani milletleri içinde barındıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hadislerde ise sözcüğün Hz. Muhammed’in ümmîliğini ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ümmîlik, Ehl-i Kitap, Ümmet, Okuma Yazma, Hz. Muhammed, Araplar, Yahudiler.

Abstract:This study in general aims to present an etymological analysis of the concept of ummî an in particular focuses on Muhammad’s being ummî. In the study, firstly the etymological roots of the concept ‘ummî’ are examined so as to indicate its use in meaning close to conceptual lexical meaning in both the Qur’an and the hadith. Then, the verses in the Qur’an related to the expression of

¹ Bu makale, yazarın Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri (Hadis) Anabilim Dalı’nda hazırlamış olduğu “Hz. Peygamber’in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Rivâyetler” isimli doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

² Dr.

ummî are included and Muhammad's being ummî in hadith narrations is being examined. Ummî is mentioned in the Qur'an or in the hadiths together with the concept of literary composition and is used as the counterpart of the expression of "Ahl al-kitap". In addition to this, the concept of ummî emerges as a concept that has ethnic, educational and religious dimensions and is housed in both Arabs and Jews, that is, nations. In the hadiths, this concept is used to express Muhammad's being ummî.

Key Words: Ummî, Ahl al-kitap, Ummah, Literacy, the Prophet Muhammad, Arabs, Jews.

Giriş

Hz. Muhammed'in ümmî olup olmadığı hususu değişik vesilelerle bir çok müellif tarafından sık sık gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda bazı zayıf rivâyetlere dayanılarak onun ümmî olmadığı, yazı yazmayı bildiği, buradaki ümmîliğin peygamberlikten önceye ait olup, nübüvvetten sonraya şâmil olmadığı gibi görüşler ileri sürülmüştür.

Öte yandan Kurân'ı Kerim'de Hz. Muhammed'in okur yazar olmadığı, risâletten önce herhangi bir kitap okumadığı belirtilir. Birkaç ayette de Hz. Peygamber "ümmî" okuma yazma eğitimi almamış yani tahsil görmemiş olarak anılmıştır.

1. Ümmî Kavramı

Arapça "ümmî" sözcüğünün anlamı ilk bakışta şaşkıncı bir görünüm arz eder. Zira ifadenin etimolojisini belirlemek oldukça zordur ve temel/kök anlamları oldukça karmaşıktır.

Sözlükte "kastetmek" anlamındaki "emm" kökünden veya "anne" anlamına gelen "ümm" ya da "topluluk, millet" gibi manaları ifade eden "ümmet" kelimesine nisbetle elde edilen *ümmî* "Okuma yazma bilmeyen, tahsil görmemiş; az konuşan, konuşurken hata yapan kimse" demektir. *Ümme* nisbeti halinde "annesinden doğduğu gibi kalmış, tabiatı bozulmamış, sonradan okuma yazma öğrenmemiş" anlamına gelirken *ümmete* nisbeti durumunda bağlı bulunduğu topluluğa mensup, onların

özelliklerini taşıyan, bilgi ve becerilerini bu çerçevede kazanmış kimseyi anlatır³.

Dilciler kelimenin bu mânaları kazanmasını, Arap toplumunun Kur’an’ın nâzil olduğu dönemde genelde okuma yazma bilmeyenlerden meydana gelmesiyle açıklamaktadır. Bu ikisi kadar güçlü olmamakla birlikte ümmînin Mekke için söylenen “*ümmü’l-kurâ*” (köylerin anası/esası) terkibine nisbetle kullanıldığını söyleyenler de vardır.⁴

Kanaatimizce, erken dönem bir sözlükten bu lügavî tespitlerin kadim kökenlerinin izinin sürülmesi, ilgili kökün temel ve yan anlamlarını aydınlatmak açısından önem arz eder. Ümmî kelimesinin temel anlamı zamanla genişlemiş, bütün bunlara bağlı olarak Arapça’da yeni bir anlam (okuma yazma eğitimi almamış) kazanmıştır, denilebilir.

İlgili tartışmalara baktığımızda ise Sebastian Günther’in çalışmasından nakledeceğimiz görüşler konunun anlaşılması açısından fevkalade mühimdir: Ümmî ifadesinin anlamı ve etimolojisi oldukça karmaşıktır. Hem Müslüman olan, hem de Müslüman olmayan âlimlerin esas anlamıyla problemi çözmek amacıyla bir dizi açıklama önerisine yol açmıştır. Özellikle batıdaki çalışmalarda, ümmî ifadesinin yaygın olarak “okur yazar olmayan” şeklinde anlaşılması tartışma konusudur.⁵

Orta çağdaki Müslüman tefsirciler, ummî ve ummiyyûn kelimelelerine dair farklı görüşlere sahiptir:

Ummî kelimesinin, ‘halk’ ve ‘millet’ anlamlarına gelen *umma* (üm-met) kelimesinden türediği belirtilmiştir. İslam öncesi dönemlerde, *umma* özellikle -hatta eş anlamlı olarak da kullanılmıştır-‘Arap halkını’ belirtirdi. Öte yandan ‘okuyamama veya yazamama’ anlamını da ifade ederdi. (örneğin ‘eğitimsiz’, ‘okur yazar olmayan’ veya ‘avam’ anlamına ait). İslâm öncesinde Araplar’ın, ‘okumayan veya yazmayan’ bir halk

³ Cemaleddin Ebu’l-Fazl İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arabî’l-Muhît*, Beyrut: Dâru Lisâni’l-Arab, I, 1970, s. 105.

⁴ İsmail Yörük & İsmail Şık, “Kelâm Açısından Hz. Peygamber’in Ümmîliği”, *Dinî Araştırmalar*, 7, 19, s. 173-176; Mehmet Suat Mertoğlu, “Ümmî” maddesi, İstanbul: DİA, 2012, 42/309; Çetin M. Nihat, “Ümmî” maddesi, İstanbul: MEB, 1986, XIII/34; M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, t.y., VIII/32.

⁵ Sebastian Günther, “Muhammad, The Illiterate Prophet: An Islamic Creed in the Qur’an and Qur’anic Exegesis”, *Journal Of Qur’anic Studies*, IV (1), 2002, s. 9.

oldukları iddia edilir. Arapların alfabe konusunda ‘eğitimsiz’ oldukları da söylenir: Onlar, ne yazmayı ne de okumayı öğrenmemiş olan bir ümmettir ve hala doğduğu hal üzere olan bir halktır ve böylece ‘Peygamber ümmîdir, o yazmaz, okumaz ve saymazdı.’ Ümmînin ayrıca *ümm* (anne) kelimesinden de türediği ifade edilmiştir. Bu, bir kişinin ‘annesinden yeni doğan gibi öz halinde, saf, doğal ve dokunulmamış’ olduğunu belirtebilir. Metaforik olarak, ‘eğitimsiz’, ‘eğitilmemiş’ ve ‘okur yazar olmayan’ anlamlarını bir araya getirebilir.⁶

Bize göre, ümmî kelimesinin bir bütün olarak yukarıda kaydettiğimiz mânaları içerdiğini ifade etmek mümkündür. Zira Mekke ile ilgili bir Kur’an ifadesi olan *ümmü’l-kurâ* (bütün köylerin anası) ile bağlantılıdır. Dolayısıyla ‘ümmî’ nisbesi, Hz. Muhammed’in ‘Mekke kökenini’ de dile getirdiği söylenebilir. Genel olarak ifade edersek, bu açıklama aynı zamanda konunun etnik boyutuna da odaklanmaktadır. Çünkü Mekke’nin yerlileri Araplardır. Öte yandan Araplar’ın tek tanrı ile ilgili olarak ‘cahiliyye’ zamanında din bağlamında ‘eğitilmemiş’ olduklarından bahsedilir. Onlar Bir ‘kutsal kitaba’, sahip olmayan müşrik, politeistlerdi ve dolayısıyla okuyamazlardı. Ancak zamanla ümmî denilince ‘okuma yazma eğitimi almamış’ anlamı anlaşılmıştır.

İki önemli lügat âlimi olan İbn Manzûr (ö.711/1311) ve Zebîdî (ö.893/1488) tarafından verilen ümmî kelimesinin anlamlarının burada alıntılanması uygundur.

İbn Manzûr, “ümmî, yazamayan kişi demek değildir” diyor. Zebîdî ise “ümmîlik bir kişinin doğduğu zamanki durumudur; yani ümmî bir kişi okuma yazma bilmez ve böylece annesinden doğduğu zamanki durumunda kalır” diyerek görüşlerini belirtmiştir.⁷

Burada şunu belirtelim ki, modern dilbilimciler ümmî kelimesinin eş-süremlî ve art-süremlî anlamları arasındaki göreceli ilişkiyi tanımlamakta yeterince titiz davranmamışlardır. Argümanlarının farklılık

⁶ Günther, “Muhammad, The Illiterate Prophet: An Islamic Creed in the Qur’an and Qur’anic Exegesis”, s. 10-11.

⁷ Muhammad Rashid, “Was Muhammed Literate?”, Bangladesh: Chittagong University, s. 50-51.

göstermesine karşın, ‘okur yazar olmama’ anlamını reddetme konusunda hem fikirdirler.

Bazı araştırmacılar ümmînin, Arapça *umma*’dan istikak etmiş gibi görünmediğini söyleyerek kelimenin aslını Arâmîce’de veya İbrânîce’de aramışlar, Kur’an’da çoğul şekli olan *ümmyyûn* ile müşriklerin kasdedildiğini, Hz. Peygamber’in kendisi hakkında kullanılışında, açıkça tayin edemediğimiz bir mâna taşımakla beraber, okuma yazma bilmeyen mânâsına gelmediğini ve Hz. Peygamber’in kelimeyi Yahudilerden almış olacağını ileri sürmüşlerdir. Ahmed M. Şâkir’in (1892-1958), bu iddiaların esasında bozuk olduğunu beyân ederek başlayan bir tenkidi şöyle hulâsa edilebilir: Ümmî sıfatını Hz. Peygamber kendisi almamış, onu bu sıfatla Allah vasıflandırmıştır. Kur’an’da bu sıfatın hicretten sonra görüldüğü doğru değildir. Zira Hz. Peygamber’i iki ayrı ayetinde “en-nebiyyu’l-ümmî” diye anan A’râf Sûresi, Mekke’de nâzil olmuştur.⁸

Ayrıca İbrânîce “uma” ifadesiyle Arapça’daki “ümme” kelimesinin aynı harflerden oluştuğu ve aynı anlama geldiği iddia edilmektedir.

Bu bağlamda Muhammed Zekeriyya çalışmasında şu görüşleri serdetmektedir: “Ümmî kelimesinin aslı Arapça değildir, denilmiştir. Fakîdu’l-Câbirî: ‘Ümmî lafzı yabancıdır. Arapça’da kökü yoktur. Onun aslı kendisine kitap verilmeyen Yahudiler’in dışındakileri ifade eden “Ümem” lafzına râcîdir. ‘Ümmiyûn’ ve ‘Ümmî’ kelimesinin geçtiği ayetlerden kasdedilen Arapları, Mekke’deki Arap kabileler ile sınırlandırmak gerekir. Yahudiler ve Hıristiyanlar kendi dinlerine uymayanları ‘ümmî’ olarak isimlendirmektedir ve bu kelimenin “Ğûyim’ kelimesinden geldiğini ifade etmektedirler’ demektedir.⁹

Ayrıca “ümmyyûn” kelimesinin aslının İbrânîce olduğu ve Arap manasına geldiği belirtilmiştir. Bu kelime ile genel olarak müşrik Araplar, özel olarak Mekke’li müşrikler kasdedilir. Zira Arap yarımadasındaki Ehl-i Kitab’ın mukabili grup onlardı. Bu kavramda çift anlamlılık vardır: Kitabı olan ve kitabı olmayan kasdedilir. Kitaba sahip olmayanlar

⁸ Nihat, “Ümmî” maddesi, MEB, XIII/105.

⁹ Muhammed Zekeriyya, “Ümmiyûn fi’l-Kur’ân: Ehüm Ahnâf?”, s. 1-3, Erişim Tarihi: 30.03.2017, <http://www.Safsaf.Org>.

Ümmî Araplar, kitaba sahip olanlar ise Yahudilerdir. Şu anda yaygın olan görüş budur.¹⁰

Öte yandan çalışmada “Ğûyîm” kelimesinin “ümmî” kelimesine dönüştüğünü hakikatte kabul etmenin mümkün olmadığı, Kur’an’ın getirdiği dinî kavramların diğer dillerden aynen alındığı ve tercüme edilmediği belirtilmektedir. Ayrıca “Ğûyîm” kelimesi ile “Ümmiyyûn” kelimesi arasında bir bağın olmadığı, “Ğûyîm” ifadesinin ancak anlamının tercüme edilebileceği, binaenaleyh “ümmî” ifadesinin “ümem” ifadesine nisbet edilmesi durumunda ümemiyyûn olması gerektiği, ümmî olamayacağı belirtilmektedir.¹¹

Kıscacası ümmî kavramının şu manalar için kullanıldığını görmekteyiz: 1. Okuma-yazma bilmeyen Araplara nisbet edilen kişi, 2. Anadan doğduğu üzere kalanlar, 3. Okuma-yazma bilmeyen kişi, 4. Bağlı bulunduğu topluluğa mensup kimse. 5. *Ümmü’l-Kurâ’ya* mensub, yani Mekke’li. Bunlar içinde meşhur olan ise üçüncü görüştür.

Kanaatimizce kavramın bütün bu manaları ifade ettiği görülmektedir. Ancak ümmî kavramı zamanla “Okuma yazma eğitimi almamış, tahsil görmemiş” manasında anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, “ümmî” kavramının Kur’an’da ve hadislerdeki kullanımı konunun anlaşılması açısından mühimdir.

2. Kur’an’da Ümmî Kavramı¹²

Ümmî kelimesi, Kur’an’da iki yerde tekil, dört yerde de çoğul olmak üzere altı yerde mevcuttur ve kavramsal olarak lügat manalarına yakın anlamlarda kullanılmıştır. Burada şunu belirtelim ki, Kur’an’da ‘ümmî’ kavramı kitâbetle beraber zikredilmektedir. Ümmînin Kur’an’da kullanılışı daha ziyade şu iki şekilde görülmektedir: Genel anlamda ümmî, özel olarak Hz. Peygamber’in ümmîliği. Kelimenin ayetteki kullanım şekli ve kullanıldığı anlamlar göz önüne alındığında bunları birkaç grupta toplamak mümkündür:

¹⁰ Muhammed Zekeriyya, a.g.m, s. 1-3.

¹¹ Muhammed Zekeriyya, a.g.m, s. 1-3.

¹² Diğer çalışmalar için bkz. Remzi Kaya, “Kur’an’da Hz. Peygamber’in Beşer ve Ümmî Oluşu”, *UÜİFD*, XI (1), 2002, s. 29-52; Ziya Şen, “Kur’an’da Ümmî Kavramı ve Hz. Peygamber’in Ümmîliği”, *İslâmî İlimler Dergisi*, I (2), 2006, s. 208-218.

1. *“Onlardan ümmîler vardır ki bir takım kuruntular hariç kitabı (Tevrat’ı) bilmezler. Onların bildiklerinin hepsi sadece zan ve tahminden ibarettir.”*¹³

Bu ayetteki “ümmîler” kelimesinden kasıt okur yazarlığı tam olmayanlar, Tevrat’ı incelemeyen ve ondaki gerçekleri araştırmayan Yahudilerdir.¹⁴

Ancak Taberî (ö.310/923), İbn Abbâs’tan gelen ve Bakara Sûresi’nin 78. ayetindeki ‘ümmiyyûn’u “Allah’ın gönderdiği elçiyi ve kitabı tasdik etmeyip kendi elleriyle kitap yazan, sonra da bunun Allah’tan geldiğini iddia eden kimseler” şeklinde açıklayan rivâyeti, kelimenin Arapça’daki kullanımına aykırı olduğu gerekçesiyle tenkit eder.¹⁵

Burada şunu belirtelim ki, sonraki dönemlerde de ifadenin Yahudiler şeklinde açıklandığı görülmektedir. Bu çerçevede Elmalılı Hamdi Yazır şu görüşleri serdetmektedir: “Bir de bunların ümmîleri vardır ki, okuma yazma bilmezler, kitabı anlamazlar, sadece bir takım kuruntular beslerler. Bütün bildikleri hayal meyal mefkûrelerden, duydukları taklidî temennilerden ibarettir. İşte Yahudilerin okuma yazma bilmeyen avam (cahil) halk takımı da ilimden, kitaptan nasibi olmayıp sadece kuruntu arkasında koşup dururlar.”¹⁶

Ayetin siyâk sibâkından hareketle ifadenin Yahudileri kastettiğini belirtmek gerekir.

2. *“Ehl-i Kitap’tan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal bıraksanız onu sadece noksansız iade eder. Fakat öylesi de vardır ki, ona bir dînâr emanet bıraksan tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez. Çünkü bunlar ‘ümmîlerin malını almakta bizim için hiçbir vebal yoktur’ derler. Allah karşısında bile yalan söylerler.”*¹⁷

Ayetteki ümmîler nosyonuyla, genel anlamda Ehl-i Kitap’tan olmayan, yani ilâhî kitaba dayalı bir dinleri bulunmayanlar kastedilmekte-

¹³ Bakara, 2/78.

¹⁴ Ebu’l-Kâsım Muhammed b. Ömer Zemaşerî, *el-Keşşâf*, Mısır: Tıbbatü’l-Kübrâ el-Emiriyye, 1319, s. 222.

¹⁵ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir Taberî, *Câmiu’l-Beyân fî Tefsiri’l-Kur’ân*, Kâhire: Dâru Hicr, 2001, II/152-162.

¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, s. 328.

¹⁷ Âl-i İmrân, 3/75.

dir. Bilindiği üzere Yahudiler, Ehl-i Kitap'tan olmayanları ümmî olarak isimlendiriyor ve Tevrat'ta mallarına ve canlarına zarar verme bakımından herhangi bir yasaklama bulunmaması dolayısıyla kendilerine muhalif olan herkese yapılan zulmü helâl kabul ediyorlardı.¹⁸

Bu ayette Yahudiler'in kelimeyi, Yahudi olmayan Araplar için kullandıkları görülmektedir.

3. *“Çünkü ümmîler arasında kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Hâlbuki onlar apaçık bir sapıklık içerisindeydiler.”*¹⁹

Bu ayette geçen “ümmîler” kelimesi, Hz. Peygamber'in de içinde yaşadığı Arap milletine mensup olanlar manasına gelmektedir. O devirde Araplar, diğer toplumlara göre okuma ve yazması olmayan bir topluluk olarak dikkati çekmektedir.²⁰

Ayette zikredilen okuryazarlığı olmayan ümmîlerden maksat, Mücâhid, Katâde ve İbn Zeyd'e göre Araplardır. Araplar'a “ümmî” denilmesinin sebebi, Katâde'ye göre onların okuma yazma bilmemeleridir. İbn Zeyd'e göre ise, kendilerine daha önce kitap indirilmemesindedir.²¹

Kanaatimizce, İslâm âlimleri Kur'an'daki ümmî kavramının geçtiği ayetleri açıklarken, her birini kendi bağlamı içerisinde değerlendirmişlerdir. Burada geçen “Ümmiyyîn” ifadesinin çoğul olduğu, bir topluluğu kastedtiği aşikârdır. Arapların ümmî oluşundan kastedilen de onların putperest olmaları değil, okuma ve yazma bilmemeleridir. Aslında ayet, Hz. Peygamber'in içinde yetiştiği sosyo-kültürel çevreyi tasvir edici niteliktedir. Yüce Allah, Arapları ilâhi bir kitaba sahip olmamaları sebebiyle, okuma yazma bilmeyen kimselere teşbih ederek “ümmî” diye vasıflandırmıştır. ‘Ehl-i Kitap’ ve ‘ümmiyyûn’ ifadeleri İslâm'ın galibiyetinden sonraki bir ayrımdır. Zira Kur'an İslâm'ın nebisini de ümmî olarak vasıflandırmıştır.

¹⁸ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, I/309-310.

¹⁹ Cuma, 62/2.

²⁰ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, III/158.

²¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, XXII/625-626; Ayrıca bkz. II/153, 154; X/488-492.

Elmalılı ise bu ayetle ilgili şunları kaydetmektedir: “İçinden bir rasûl gönderdiği bu ümmîlerden kasıt “Araplar”dır. Burada da sözün gelişinden bu manada olduğu anlaşılmaktadır. Yani ilkel halde bulunan ve henüz cahâlet devrini yaşayan Araplar içerisinden, ilim ve hikmet kaynağı olan bir Rasûl gönderdi. Üzerlerine Allah’ın ayetlerini okuyor ve onları tezkiye ediyor, batıl inançlardan, fena huylardan temizleyip feyizlendiriyor, fikirlerini açıyor ve onları bütün âlemler içinde parlatıyor ve onlara kitap ve hikmeti öğretiyor. Hâlbuki bundan önce o ümmîler açık bir dalâlet içinde, ne yaptıklarını bilmez şaşkın bir halde idiler. Böyle iken Allah içlerinden onlara bir resûl gönderdi.”²²

Öte yandan, cahiliye döneminde okuma yazma bilen azdı. Mekte’deki şairlerin dahi okuma yazma bildiğine dair bir malûmât tarih kaynaklarında kaydedilmez. Ümmîlik o dönemin karakteristik özelliğidir. Bu nedenle Kur’an-ı Kerim’in okuma yazması olmayan bir şahsa indirilmiş olması, tepki meydana getirmiş, inanmayanlar “Allah, Kur’an’ı okuması yazması olmayan birine mi indirdi?” diye Peygamber’i alaya almalarına sebep olmuştur. Kendisine Rabbinden indirilen vahyi muhataplarına tebliğ etmekle emrolunan Hz. Peygamber misyonunu gerçekleştirmek ve sahabenin vizyonunu genişletmek için Kur’an vahylerini onlara tebliğ ediyor, ancak vahyi vahiy kâtiplerine yazdırıyordu. Rasûlullah (s.a.s), Allah’tan aldığı vahyleri , okuma yazma bilen sahabelere yazdırması da Hz. Peygamber’in ümmîliğinin en büyük göstergesidir.

4. *“Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah’a teslim ettim. Ehl-i Kitab’a ve ümmîlere de ki: Siz de Allah’a teslim oldunuz mu? Eğer teslim olurlarsa doğruyu buldular” demektir. Yok eğer yüz çevirirlerse sana düşen yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görür.”*²³

²² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, s. 32.

²³ Âl-i İmrân, 3/20.

Bu ayette geçen ümmîlerden maksat putlara tapan müşrik Araplar-
dır.

Yukarıda tercümesi verilmiş olan dört ayette *ümmî* kelimesi cehâle-
tinden dolayı yanlış yollarda ısrar eden Yahudileri, okuma yazma bil-
meyen bir millet olarak Arapları ve kutsal kitabı olmayan insanları işa-
ret etmek için kullanılmıştır. Eğer bir kişi, örneğin Winsinck ve Horo-
vitz gibi müsteşrikler, Kur'an'da ümmî kelimesinin kullanıldığı yerlere
“kâfir” ve “pagan” kelimesini koymakta ısrar ederse, bu durum yukarıda
tercümesi verilen ve Yahudiler arasında kutsal kitabı yazanlar ile üm-
miyyunlar arasındaki farka referans taşıyan ilk ayetle bağdaşmaz.²⁴

5. *“Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o
ümmî peygambere uyanlar (var ya) işte o peygamber onlara iyiliği em-
reder, onları kötülükten men eder. Onlara temiz (ve güzel) şeyleri helâl,
pis(ve zararlı) şeyleri haram kılar. Ve üzerlerindeki ağırlıkları, sırtındaki
zincirleri atar. O peygambere inanıp ona saygı gösteren, yardım eden ve
onunla birlikte gönderilen nûra uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler
onlardır.”*²⁵

6. *Ve de ki: “Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve
yerin sahibi olan Allah’ın gönderdiği elçiyim. Ondan başka ilâh yoktur.
O, diriltir ve öldürür. Öyleyse Allah’a ve onun ümmî Rasûl’üne, Allah’a
ve onun kelimelerine gönülden inanan Rasûl’üne iman edin. Ona uyun
ki doğru yolu bulasınız.”*²⁶

Bu çerçevede ayetin metninde Hz. Muhammed’den Tevrat ve İncil
bağlamında ümmî sıfatıyla bahsedilmesi dikkat çekicidir. Ümmî, İslâm
geleneğinde genellikle okuma yazma eğitimi almamış olarak anlaşılmış-
tır. E

Mücâhid’in dediği gibi, Kitab Ehli, Hz. Muhammed’in daha öncele-
ri okuma yazma bilmediğini, dolayısıyla okuyup yazamadığını ancak

²⁴ Rashid, “Was Muhammed Literate?”, s. 50.

²⁵ A’raf, 7/157.

²⁶ A’raf, 7 /158.

onun Mekkeliler’e önceki peygamberlerin ümmetlerin haberlerini söylediğini belirtirler.²⁷

Özel anlamda kullanılan ve Araf Sûresi’nin 157-158. ayetlerde geçen ümmî lafzına gelince, Mekke’de nâzil bu ayetler Hz. Peygamber’in bu vasfını tavzih etmektedir ki, o da onun ümmî oluşudur.

Ayette Hz. Peygamber’in bu şekilde vasıflandırılmasının sebebi, Hz. Peygamber’in mucizelerinden biri olarak onun bilgisinin mükemmel bir şekilde olduğuna dikkat çekilmesidir.²⁸

Hz. Peygamber’in ümmîliğinin kelimenin “okuma yazma bilmeme, eğitim almamış olma” biçimindeki anlamına uygunluğu konusunda müfessirler arasında görüş ayrılığı yoktur. Tahsil görmemiş bir ümmî iken Kur’an gibi bir kitap getirmiş olması onun bir mucizesi kabul edilir.²⁹

Netice olarak Kur’an’da bu kelimenin şu anlamlar için kullanıldığını görmekteyiz:

1. Müşrik Araplar

2. Tevrat’ı bilmeyen Yahudiler

3. Okuma yazma eğitimi almamış kişi. Bu da Hz. Peygamber’in sıfatı olarak gelir.

Ümmîlikle ilgili olarak ilk vahiy indiği anda Mekkeliler’in Kur’an konusundaki tepkileri de bize bir çerçeve sunmaktadır:

Mekkelî müşrikler, Hz. Peygamber’e bazı çirkin iftiralarda bulunuyorlardı: “Kâfirler: “Bu Kur’an, Muhammed’in uydurduğu iftiradan başka bir şey değildir. Başka birileri de kendisine yardım etmiştir” dediler. Böylece haksızlığa ve yalancılığa saptılar. Kur’an öncükilerin efsaneleridir. Muhammed onu başkalarına yazdırmış da sabah-akşam kendisine

²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, Kâhire: Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1944, XIII/351.

²⁸ Abdullâh b. Ömer Beydâvî, *el-Envâru’l-Tenzil ve Esrâru’l-Te’vil*, İstanbul: Şirket-i Hayriyye-i Sahafiyye, 1296, III/30; IV/140.

²⁹ Fahrüddin b. Ziyâiddin b. Ömer Râzî, *Tefsîr-i Kebîr-Mefâtihu’l-Gayb*, ter. Suat Yıldırım vd., Ankara: Akçağ Yayınları, 1988/1989, XV/20; İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasâr Ruhul-Beyân Tefsîri*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1995, III/251.

tekrarlanıp okunuyor” dediler. Ey Muhammed sen onlara şöyle de: “Onu, göklerdeki ve yerdeki sırları bilen Allah indirdi.”³⁰

Bu ayette de görüleceği üzere Hz. Peygamber’e iftirada bulunanlar, “o yazdı” diyemiyor, “ancak başkalarına yazdırdığını” belirtiyorlardı. Zira çok iyi biliyorlardı ki, Hz. Muhammed (s.a.s) ümmî idi.

Konuyla ilgili diğer bir ayet şöyledir: “*Sen bundan önce bir kitap okumuyordun, (sağ) elinle de onu yazmıyordun. Böyle olsaydı o zaman batıl da olanlar kuşkulanırlardı.*”³¹

Kur’an-ı Kerîm okuma yazma eğitimi almamış ümmî bir insana indirilmiştir. Onun yaşadığı beldede böylesine belağatlı bir söze sahip, gaibden haber veren fasih bir kitap okuyan âlimler de çıkmamıştır. Ayrıca Allah Teâlâ kendisine vahyetmeden önce Hz. Muhammed önceki kitaplardan bir şey de okumamıştı.³²

Burada “sağ” elin kasedilmesi, genelde yazmanın sağ elle yapılmasından dolayıdır.³³

Ayette geçen “*min kablihî*” (bundan önce) zarfı, “*lâ tehadduhû*” cümlesinden önce geçtiği için Rasûlullah’ın daha sonra da yazmış olabileceğine ihtimal vermek mümkün değildir; bu isti’mâl onun mutlak olarak hiçbir şey yazmadığına delâlet eder.³⁴

Yüce Allah, Hz. Peygamber’e tüm bu ilimleri vahyetti, ona kitabı ve hikmeti öğretti. Onu ışık saçan bir girağ, apaçık bir delil, gözetici, açıklayıcı, öğüt verici, hatırlatıcı, müjdeleyici ve uyarıcı bir peygamber kıldı.³⁵

³⁰ Furkân, 25/4-6.

³¹ Ankebût, 29/48.

³² Zemaşşerî, el-Keşşâf, II/399.

³³ Abdullâh b. Ahmed, Neseffî, *Tefsîru’n-Neseffî Medariku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vîl*, Peşaver: Tâc Mahal, t.y., III/260.

³⁴ Âlûsî, a.g.e, XXI/5.

³⁵ Mâide, 5/15, 19; Ahzâb, 33/46; Nisâ, 4/174; Fetih, 48/8; Zuhruf, 43/29; A’râf, 7/68; Gaşiyeh, 88/21; İsrâ, 17/105.

Diğer bir ayette de, “Allah sana kitabı (vahyi) ve hikmeti indirdi, sana bilemeyeceğin şeyleri öğretti. Allah’ın lütfu gerçekten sana büyüktür.”³⁶

Hz. Peygamber’in ayrıcalıklarından biri, bir öğretmenin yanında okuma yazma eğitimi almamış olmasıdır.³⁷ O bir bilgi ortamında değil, cahil bir toplumda yetişti. Kur’an’ın açıkladığı bu gerçek³⁸ hiçbir kimse tarafından yalanlanmış değildir. Bununla birlikte, zikrettiğimiz ayetler Hz. Peygamber’in ümmîliği meselesine açıklık getirmesi bakımından ehemmiyet arz etmektedir.

Sebastian Günther³⁹ ise bu konuda şu görüşleri serdetmektedir: Geleneksel olarak Müslümanlar, ümmî kelimesini “okuma yazma bilmeyen” olarak anlamışlar ve açık bir şekilde Hz. Muhammed’i “Okuma yazma eğitimi almamış bir Peygamber” olarak tanımlamışlar. Bu görüş, İslâm’daki muhafazakar inanç ve maneviyatın bir bölümünü oluşturmuştur.

Batılı akademisyenler, özellikle ümmînin “okur yazar olmayan” anlamına gelmesini sorgulamışlardır. Bazı akademisyenlerin, kelimenin anlamının “etnik olarak Arap” anlamına geldiğini savunurken, başkaları “eğitimsiz” veya “cahil” kutsal kitap hakkında bilgisinin ve eğitimin olmasının aksine olduğunu veya “henüz bir vahiy almamış olduğunu” ve doğrudan ifade edersek “pagan”, “kafir” ve “putperest” anlamlarına geldiğini savunmuşlardır⁴⁰.

Kur’an’da bir topluluktan ve Hz. Peygamber’den bahsedilirken, kelimenin daima bilgileri yazılı bir kaynağa dayanmayan manasını taşıdığı açıktır. Bilgileri kitabî olmayan, aralarında okuyup yazma bilenlerin çok az bulunduğu, basit bir yazının ancak mahdut sahalarda kullanıldığı Müşrik Araplar’ın yanında, ayette açıkça görüldüğü gibi, Kitap Ehli olanların arasında da, okuyamadıkları için, bildiklerini doğrudan doğruya Tevrat’tan almamış bulunanlar da bu sıfatla anılmışlardır.

³⁶ Nisa, 4/113.

³⁷ Nahl, 16/103.

³⁸ Ankebût, 29/48.

³⁹ Sebastian Günther, “Muhammad, The Illiterate Prophet: An Islamic Creed in the Qur’an and Qur’anic Exegesis”, *Journal Of Qur’anic Studies*, IV (1), 2002.

⁴⁰ Sebastian Günther, a.g.m, s. 13-15.

Ümmî ifadesinin hadiste de bir çok yerde aynı manalarda kullanıldığını ifade etmek mümkündür.

3. Hadis Rivâyetlerinde Hz. Peygamber'in Ümmîliği

Ümmîlikle ilgili rivâyetlere baktığımızda, Kur'an'da olduğu gibi Hz. Muhammed'in de içerisinde bulunduğu topluluğu ümmî olarak vasıflandıran ibarelerin birkaç farklı manada kullanıldığını görmekteyiz:

A. Muhammed b. Müsennâ⁴¹-Abdurrahmân⁴²-Süfyân⁴³-Esved b. Kays⁴⁴-Saîd b. Amr⁴⁵-İbn Ömer-Nebî (s.a.s): "...Biz ümmî bir milletiz. Yazamayız. Hesap yapamayız."⁴⁶

Rivâyetin isnadlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Muhammed b. Müsennâ ve Muhammed b. Beşşâr⁴⁷-Muhammed⁴⁸-Şu'be⁴⁹-Esved b. Kays-Saîd b. Amr b. Saîd b. Ebi'l-Âs-İbn Ömer-Nebî (s.a.s)⁵⁰.

⁴¹**Muhammed b. Müsennâ b. Ubeyd b. Kays b. Dînâr el-Anzî (ö. 251-252):** İbn Maîn, Zühîlî, Salih b. Muhammed, Ebû Hâtîm, Nesâî, İbn Hibbân ve Hatîb gibi birçok âlim tarafından sika olarak görülmüştür. (er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002, VIII/109-110; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'l-Ricâl*, Beyrut: Dâru İhyâ-i Kütübî'l-Arabiyye, 1963, IV/24; Ahmed b. Ali, İbn Hacer el-Askalânî, *Tehezibü'l-Tehezib*, Beyrut: Dâru Sadr, 1325, IX/425-427).

⁴²**Abdurrahmân b. Mehdi b. Hassân b. Abdurrahmân el-Anberî (ö. 198):** Ebû Hâtîm, İbn Sa'd ve İbn Hibbân gibi âlimler tarafından sika olarak kabul edilmiştir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V/350-352; İbn Hacer, *Tehezib*, VI/279-281).

⁴³**Süfyân es-Sevrî:** Esved b. Kays'dan rivâyet etmiştir. Ondan Abdurrahman b. Mehdi nakletmiştir. Şu'be, İbn Uyeyne, Ebû Âsım, İbn Maîn, Süfyân'ın hadiste emîru'l-mü'minin olduğunu ifade eder. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V/350-352; İbn Hacer, *Tehezib*, VI/279-281).

⁴⁴**Esved b. Kays el-Abdî:** Saîd b. Amr b. Saîd b. Ebi'l-Âs'dan rivâyet etmiştir. Ondan es-Sevrî aktarmıştır. İbn Maîn, Nesâî, İclî ve Ebû Hâtîm sika olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V/218; İbn Hacer, *Tehezib*, VI/279-281).

⁴⁵**Saîd b. Amr b. Saîd b. Ebi'l-Âs:** Ebû Zür'â, Nesâî, Ebû Hâtîm ve İbn Hibbân gibi âlimler tarafından sika olarak görülmüştür. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV/48; İbn Hacer, *Tehezib*, IV/68).

⁴⁶Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

⁴⁷**Muhammed b. Beşşâr b. Osmân b. Dâvûd b. Keysân el-Abdî (ö. 252):** İclî, Ebû Hâtîm, Nesâî ve İbn Hibbân gibi âlimlere göre sikadır. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII/287-288; Zehebî, *Mizân*, III/490-491; İbn Hacer, *Tehezib*, IX/70-73).

⁴⁸**Muhammed b. Ca'fer el-Hüzelî Ebû Abdullah el-Basrî Gündür (ö. 193):** Şu'be'den rivâyet etmiştir. Ebû Hâtîm, İbn Hibbân, İbn Sa'd, Müstemlî, Yahya b. Maîn ve İclî gibi âlimler tarafından sika görülmüştür. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII/297-298; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed Zehebî, *Tezkirâtü'l-Huffâz*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasil-İslâmî, 1374, III/502; İbn Hacer, *Tehezib*, IX/96-98)

⁴⁹**Şu'be b. Haccâc b. el-Verd el-İtkî el-Ezdi (ö. 160):** Abdülmelik b. Meysere'den rivâyet etmiştir. Ondan Muhammed b. Ca'fer nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Sa'd, İclî'ye göre sikadır. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV/335-337; İbn Hacer, *Tehezib*, IV/338-346).

2. Âdem⁵¹-Şu'be-Esved b. Kays-Saîd b. Amr- İbn Ömer- Nebi (s.a.s)⁵².
3. Abdullah-Ahmed b. Hanbel-Muhammed b. Ca'fer-Şu'be-Esved b. Kays-Saîd b. Amr b. Saîd-İbn Ömer-Nebî (s.a.s)⁵³.
4. Abdullah-Ahmed b. Hanbel-Abdurrahman-Süfyân ve İshâk yani el-Ezrâk⁵⁴-Süfyân-Esved b. Kays-Saîd b. Ömer-İbn Ömer-Nebi (s.a.s)⁵⁵.
5. Abdullah-Ahmed b. Hanbel-Hişâm-İshâk b. Saîd⁵⁶-Saîd b. Amr⁵⁷-İbn Ömer- Rasûlullah (s.a.s)⁵⁸.
6. Abdullah-Ahmed b. Hanbel-Ubeyde b. Hamîd⁵⁹-Esved b. Kays-Saîd b. Amr el-Kureşî-Abdullah b. Ömer-Nebi (s.a.s)⁶⁰.
7. Süleymân b. Harb⁶¹-Şu'be-Esved b. Kays-Saîd b. Amr yani İbn Saîd b. Âs-İbn Ömer⁶².

⁵⁰ Nesâî, Siyâm, 17, IV/140.

⁵¹Âdem b. Ebî İyâs (ö. 220-221): Şu'be'den rivâyet etmiştir. Ebû Dâvûd, İclî, Nesâî, Ebû Hâtîm ve İbn Hibbân gibi âlimler tarafından sika görülmüştür. İbn Maîn sika olduğunu ifade eder, ancak bazen zayıf kimselerden rivâyet ettiğini belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, II/195; İbn Hacer, *Tehzîb*, I/196).

⁵² Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahih*, Savm, 13, II/230, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

⁵³ Ahmed b. Hambel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982, II/43.

⁵⁴İshâk b. Yûsuf el-Ezrak Ebû Muhammed el-Vasîfî (ö. 195): Ondan Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir. Yahya b. Maîn ve İclî sika olduğunu belirtmiştir. Ebû Hâtîm, hadisinin sahih olduğunu ve onda bir beis olmadığını ifade eder. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, II/169; İbn Hacer, *Tehzîb*, I/257-258).

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II/52.

⁵⁶İshâk b. Saîd b. Amr b. Saîd b. Âs b. Saîd b. Âs b. Ümeyye b. Abdîşems el-Kureşî el-Emevî es-Saîdî el-Kûfî (ö. 170/176): Babasından rivâyet etmiştir. Nesâî ve İbn Hibbân tarafından sika görülmüştür. Ahmed b. Hanbel ve Dârekutnî onda bir beis olmadığını belirtmektedir. (İbn Hacer, *Tehzîb*, I/233-234).

⁵⁷Saîd b. Amr b. Saîd b. Âs b. Ümeyye Ebû Osmân: Abdullah b. Ömer'den rivâyet etmiştir. Ondan oğlu İshâk rivâyet etmiştir. Ebû Zûr'a, Nesâî, Ebû Hâtîm ve İbn Hibbân gibi âlimler tarafından sika görülmüştür. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IV/48; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/68).

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II/122.

⁵⁹Ubeyde b. Hamîd b. Sâhib et-Teymî el-Huzâî (ö. 190): Esved b. Kays'tan rivâyet etmiştir. Ondan Ahmed b. Hanbel nakletmiştir. Ebû Dâvûd, İbn Ebî Meryem, İbn Ammâr, İbn Sa'd, Dârekutnî, Nesâî ve İbn Hibbân gibi birçok âlim tarafından sika görülmüştür, ancak Zekeriyâ es-Sâcî, sıdk ehliinden olmasına rağmen kuvvetli olmadığını belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VI//111; Zehebî, *Mizân*, III/25; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/81-82).

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II/129.

⁶¹Süleymân b. Harb b. Büceyl el-Ezdî Ebû Eyyûb el-Basrî (ö. 223/224/227): Şu'be'den rivâyet etmiştir. Ondan Ebû Dâvud nakletmiştir. Ebû Hâtîm, Ya'kûb b: Şeybe, Nesâî, İbn Hırâs, İbn Sa'd, İbn Hibbân ve İbn Kânî' gibi birçok âlim tarafından sika görülmüştür, ancak Ebû Dâvud bir şey olmadığını ifade etmektedir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IV/105-106; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/178-180).

⁶² Ebû Dâvud, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, 4, hadis no: 2319, II/739-740, 1981.

8. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe-Ğunder-Şu'be (ح) Muhammed b. Müsennâ ve İbn Beşşâr Muhammed b. Ca'fer-Şu'be-Esved b. Kays-Saîd b. Amr b. Saîd-İbn Ömer-Nebî (s.a.s)⁶³

Rivâyetlerin isnadlarında cerh-ta'dîl otoriteleri tarafından ta'dîl edilen raviler bulunduğundan bu rivâyetler klasik hadis usûlü bakımından "sahih"tir.

B. Abdullah-Ahmed b. Hanbel-Huseyn b. Ali el-Cu'fî⁶⁴-Zâide⁶⁵-Âsım⁶⁶-Zirr⁶⁷-Übey: "...Ben ümmî bir millete gönderildim. Bunlar arasında yaşlı kadınlar, ihtiyar erkekler, oğlanlar, kızlar, hiç kitap okumayan adamlar var."⁶⁸

Rivâyetin isnadında cerh-ta'dîl otoriteleri tarafından ihtilafla birlikte mecrûh görülen Âsım b. Behdele bulunduğundan bu rivâyet klâsik hadis usûlü bakımından "hasen"dir.

Rivâyetlerin isnadını şöyle sıralamak mümkündür:

1. Ahmed b. Münî⁶⁹-Hasan b. Mûsâ⁷⁰-Şeybân⁷¹-Âsım-Zirr b. Hubeys- Übey b. Ka'b. Tirmizî hadisin hasen sahih olduğunu belirtmektedir.⁷²

⁶³Ebû'l-Hüseyn Müslim B. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981, Sıyâm, 2, Hadis no: 15, I/761.

⁶⁴Hüseyn b. Ali el-Cu'fî (ö. 203/204): Zâide'den rivâyet etmiştir. İbn Maîn, İclî, Osmân b. Ebî Şeybe ve İbn Şâhin sika olduğunu ifade etmektedir. (İbn Hacer, *Tehzîb*, II/357-359).

⁶⁵Zâide b. Kudâme es-Sekafî Ebu's-Salt el-Kûfî: Ondan Hüseyn b. Ali el-Cu'fî rivâyet etmiştir. Ebû Hâtîm, İclî, Nesâî, İbn Sa'd, İbn Hibbân ve Zührlî tarafından sika görülmektedir. (İbn Hacer, *Tehzîb*, III/306-307)

⁶⁶Âsım b. Behdele b. Ebî'n-Necûd el-Esedî (ö. 127): Zer b. Hubeys'ten nakletmiştir. Ondan Zâide rivâyet etmiştir. İbn Maîn, Ebû Zür'a, Nesâî ve İbn Hibbân'a göre sika olsa da, İbn Sa'd sika olsa da hadisinde hatasının çok olduğunu ifade eder. Ya'kûb b. Süfyân sika olmasına rağmen hadisinde ızdırab olduğu belirtilmektedir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI/441-443; İbn Hacer, *Tehzîb*, V/38-40).

⁶⁷Zirr b. Hubeys el-Esedî: İshâk b. Mansûr ve Yahyâ b. Maîn sika olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III/550).

⁶⁸Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V/132.

⁶⁹Ahmed b. Münî b. Abdîrrahmân el-Beğavî (ö. 243/244): Nesâî, Salih Cezera, İbn Hibbân, Müslim b. Kâsım ve Ebû Hâtîm gibi birçok âlim tarafından sika görülmüştür. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II/31; İbn Hacer, *Tehzîb*, I/84-85).

⁷⁰Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb Ebû Ali el-Bağdâdî (ö. 209): Ondan Ahmed b. Hanbel nakletmiştir. İbn Maîn, Ali b. Medîni, Ebû Hâtîm, Salih b. Muhammed, İbn Hırâş, İbn Sa'd ve İbn Hibbân gibi birçok âlim tarafından sika görülmüştür. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III/42-43; Zehebî, *Mizân*, I/524; İbn Hacer, *Tehzîb*, II/323).

⁷¹Şeybân b. Ferrûh (ö. 235/236): O, Şeybân b. Ebî Şeybe el-Habetî'dir. Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a ve Mesleme gibi âlimler tarafından sika görülmüştür. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IV/325; Zehebî, *Mizân*, II/285; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/374-375).

C. Abdân⁷³-Abdullah-Yûnus⁷⁴-Zührî-Sâlim b. Abdillâh-İbn Ömer: “Ben şahitlik ederim ki sen ümmîlerin peygamberisin.”⁷⁵

Bu rivâyet mevkuftur. Bu rivâyetin ravileri hakkında cerh-ta’dil imamlarının müsbet kanaatleri olmakla beraber Yûnus b. Bükeyr’in ihtilafıla birlikte zayıf olduğu ifade edilmektedir. Ravinin durumu sebebiyle bu rivâyet “hasen”dir.

Rivâyetin isnadını şöyle sıralamak mümkündür:

1. Abdullah b. Muhammed-Hişâm-Ma’mer-Zührî-Sâlim b. Abdillâh-İbn Ömer⁷⁶.

Burada ümmîlerden kastın, Hz. Peygamber’in içinde bulunduğu Arap toplumu olduğu kesindir. Ancak problem bu vasfın hangi özelliklerinden dolayı ve hangi anlamda onlara verildiğidir. Hadislerin ilkinde ümmîlik vasfının yanında yazı yazamama ve hesap yapamama gibi özellikler beraberce zikredilmiştir.

İkinci hadiste Hz. Peygamber’in içinde bulunduğu toplumun birtakım özelliklerini ve kimlerden oluştuğunu açıklayan bir üslûp vardır. Üçüncüsünde ise direkt “Ümmîlerin Peygamberi” ifadesiyle kastedilen onun muhatap olduğu ilk topluluk, içlerinden çıktığı bedevî Araplardır.⁷⁷

Ümmî kelimesinin anlamlarını ayet ve hadisler ışığında, Hz. Peygamber için İslâm toplumunda kullanılmasını da göz önüne alarak irdelediğimizde, kelimenin Arap dilinde kullanıldığı anlamların sadece “okuma-yazma bilmeyen” anlamında anlaşıldığını görmekteyiz. İslâm âlimlerinin diğer anlamları göz ardı ederek, sadece tek bir anlam üze-

⁷² Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Tirmizî, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

⁷³ **Abdân: Abdullâh b. Osmân b. Ceble b. Ebî Ruvâd:** Onun lakabı Abdân’dır. Abdullah b. Mübarek’ten rivâyet etmiştir. Buhârî ondan nakletmiştir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, V/137).

⁷⁴ **Yûnus b. Bükeyr b. Vâsıl eş-Şeybânî (ö. 199):** İbn Main, Osmân b. Saîd, İbn Hibbân, Muhammed b. Abdillâh b. Numeyr ve Ubeydullâh gibi âlimler tarafından sika olarak görülmüştür, ancak Nesâî ve Mürre zayıf olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, IX/290-291; Zehebi, *Mizân*, IV/477-478; İbn Hacer, *Tehzib*, XI/434-436).

⁷⁵ Buhârî, Cenâiz, 80, II/96.

⁷⁶ Buhârî, Cihâd ve’s-Siyer, 178, IV/32.

⁷⁷ Yörük & Şık, “Kelâm Açısından Hz. Peygamber’in Ümmîliği”, s. 179-180.

rinde yoğunlaşmalarında, zamanın şartları içerisinde kelimeye en uygun manayı verme gayretinin önemli bir etken olduğu dikkate alınmalıdır.⁷⁸

Bizzat Hz. Peygamber de kendisinin okuma yazma bilmediğini ifade etmiştir:

D. Vahyin ilk gelişinde Cebrâil ona “Oku!” emrini verdiği zaman o, üç defa tekerrür eden bu emre karşılık ve mâlum ve meşhurdur ki her defasında “Ben okuma bilmem!” diye cevap vermiştir.⁷⁹

Sahih hadislerle bize intikal ettirilen hicretin altıncı senesindeki Hudeybiye antlaşmasında, onun kendi ismini yazdığı kaydedilmektedir. Buhârî'nin naklettiği rivâyette Resûlullah'ın pek güzel yazamadığı belirtilmektedir.⁸⁰

E. Hudeybiye Antlaşması esnasında kendi ismini yazdığına dair hadisler şu şekildedir:

1. Ubeydullâh b. Muâz el-Anberî⁸¹-Muâz el-Anberî⁸²-Şu'be⁸³-Ebî İshâk⁸⁴-Berâ' b. Âzib: (Berâ' b. Âzib'in naklettiğine göre, Hudeybiye barışını anlatan uzunca bir hadiste): Ali b. Ebî Tâlib, Nebî ile müşrikler arasındaki antlaşmayı Hudeybiye günü yazdı. Bu, Muhammed Rasûlullah'ın sulh olup yazıştığı kitâbedir. (Müşrikler): “Rasûlullah” yazma. Şayet senin rasûl olduğun bilseydik, seninle savaşmazdık dediler. Nebî

⁷⁸Yörük & Şık, “Kelâm Açısından Hz. Peygamber'in Ümmiliği”, s. 182.

⁷⁹Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 3; Müslim, İman, 252.

⁸⁰Buhârî, Meğâzî, 43, V/84-85.

⁸¹Ubeydullâh b. Muâz b. Muâz b. Nasr b. Hassân b. Hâris b. Mâlik b. el-Haşhaşi el-Anberî (ö. 237-238): Ebû Hâtim, İbn Kâni' ve İbn Hibbân gibi birçok âlim tarafından sika olarak görülmüştür, ancak İbrahim b. Cüneyd, Ubeydullâh b. Muâz'ın hadis ashabından olmadığını, bir şey olmadığını ifade etmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, V/397; İbn Hacer, *Tehzib*, VII/48-49).

⁸²Muâz b. Muâz b. Nasr b. Hassân b. Hâris b. Mâlik b. el-Haşhaşi el-Anberî (ö. 196): Şu'be'den rivâyet etmiştir. Ondan oğlu Ubeydullâh nakletmiştir. İbn Maîn, Ebû Hâtimi Nesâî, İbn Sa'd ve İbn Hibbân gibi birçok âlim tarafından sika olarak görülmüştür. (İbn Hacer, *Tehzib*, X/194-195).

⁸³Şu'be b. Haccâc (ö. 160): Ebû İshâk es-Sebî'iden rivâyet etmiştir. Ondan Muhammed b. Ca'fer nakletmiştir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IV/335-337; İbn Hacer, *Tehzib*, IV/338-346).

⁸⁴Ebû İshâk es-Sebî' (Amr b. Abdillâh b. Ubeyd b. Ebî Şaîra Ebû İshâk es-Sebî' el-Kûfî) (ö. 126-129): İbn Maîn, Nesâî, İclî, Ebû Hâtim, Ahmed b. Hanbel sika olduğunu belirtmektedir. Onu Hüseyin el-Kürâbîsi ve Ebû Ca'fer et-Taberî ve İbn Medîni İlel'de müdellisler içinde zikretmiştir. İlim Ehli'nden bazıları, onun ihtilâl ettiğini belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VI/315-316; Zehebî, *Mizân*, III/270; İbn Hacer, *Tehzib*, VIII/63-67).

Ali’ye: “Onu imha et, sil” buyurdu. (Ali): “Ben onu imha etmem” dedi. Bu sefer Peygamber onu kendi eliyle sildi.”⁸⁵

Rivâyetin isnadında cerh-ta’dîl otoriteleri tarafından ihtilâfla birlikte mecrûh görülen Ubeydullah b. Muâz bulunduğundan bu rivâyet klasik hadis usûlü bakımından “hasen” dir.

Rivâyetin isnadlarını şöyle sıralamak mümkündür:

1. Muhammed b. Müsennâ⁸⁶ ve İbn Beşşâr-Muhammed b. Ca’fer⁸⁷-Şu’be-Ebî İshâk-Berâ’ b. Âzib⁸⁸.

2. Abdullâh-Ahmed b. Hanbel-Muhammed b. Ca’fer-Şu’be-Ebî İshâk-Berâ’ b. Âzib⁸⁹.

3. Berâ’ b. Âzib-Ebî İshâk-Şu’be-Ğunder-Muhammed b. Beşşâr⁹⁰.

Bu rivâyetin râvîleri hakkında cerh-ta’dîl otoritelerinin müsbet kanaatleri bulunduğundan bu rivâyetler “sahih”tir.

4. Ahmed b. Osmân b. Hâkim-Şurayh b. Mesleme-İbrâhîm b. Yûsuf b. Ebî İshâk⁹¹-Yûsuf b. Ebî İshâk⁹²-Ebî İshâk-Berâ’⁹³.

Bu rivâyetin râvîleri hakkında cerh-ta’dîl imamlarının müsbet kanaatleri olmakla birlikte, İbrâhîm b. Yûsuf’un zayıf olduğu ve cerhedildiği görülmektedir. Hadis bu râvî sebebiyle “zayıf”tır.

⁸⁵ Müslim, Cihâd ve’s-Siyer, 34, hadis no: 90 (1783), II/1409-1410.

⁸⁶ **Muhammed b. Müsennâ b. Ubeyd b. Kays b. Dînâr el-Anzî Ebû Mûsâ el-Basrî (ö. 251/252)**: İbn Maîn, Zühli, İbn Hibbân ve Hatîb sika olduğunu, Salih b. Muhammed ve Ebû Hâtîm saduk olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, VIII/109-110; Zehebi, *Mizân*, IV/24; İbn Hacer, *Tehzîb*, 425-427).

⁸⁷ **Muhammed b. Ca’fer el-Hüzeli Ğunder (ö. 92)**: Şu’be’den rivâyet etmiştir. İbn Ebî Hâtîm, İbn Hibbân ve İclî’ye göre sikadır. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, VII/297-298; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/96-98).

⁸⁸ Müslim, Cihâd ve’s-Siyer, 34, hadis no: 91, II/1410.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, IV/291.

⁹⁰ Buhârî, Sulh, 6, III/167-168.

⁹¹ **İbrâhîm b. Yûsuf b. Ebî İshâk es-Sebîi el-Kûfi (Süfyân b. Uveyne ile aynı senede ölmüştür.)**: Babasından ve dedesi Ebû İshâk’tan rivâyet etmiştir. İbn Hibbân ve Dârekutnî’ye göre sika olsa da, İbn Maîn, Nesâî, Cevzecânî ve Ebû Dâvûd gibi âlimler tarafından zayıf olarak görülmüştür. Ebû Hâtîm ise hadisin yazıldığını ve hadisin güzel olduğunu ifade etmektedir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, II/92; Zehebi, *Mizân*, 1963, I/76; İbn Hacer, *Tehzîb*, I/183-184).

⁹² **Yûsuf b. Ebî İshâk es-Sebîi (ö. 157)**: Babasından rivâyet etmiştir. Ondandır nakletmiştir. Ebû Hâtîm, hadisin yazıldığını, Darekutnî, sika olduğunu ifade etmektedir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, IX/267-268; Zehebi, *Mizân*, IV/462; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI/408-409).

⁹³ Buhârî, Cizye ve’l-Muvâdea, 19, IV/70-71.

5. Abdullâh-Ahmed b. Hanbel-Abdurrahmân b. Mehdî-İkrime b. Ammâr⁹⁴-Ebû Zümeyl-Abdullâh b. Abbâs⁹⁵

6. Ubeydullâh b. Mûsâ⁹⁶-İsrâîl⁹⁷-Ebî İshâk-Berâ⁹⁸.

Ubeydullâh b. Mûsâ'nın durumu sebebiyle bu rivâyet "hasen"dir.

2.İshâk b. İbrâhîm el-Hanzelî⁹⁹ ve Ahmed b. Cenâb el-Mıssîsî¹⁰⁰-İsâ b. Yûnus¹⁰¹-Zekerıyyâ¹⁰²-Ebî İshâk-Berâ': "Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye şöyle demiştir: "Aramızda antlaşmayı yaz! Bismillâhirrahmanirrahim. Bu Allah'ın Rasûlü Muhammed'in antlaştığı hususları belirtir. Bunun üzerine müşrikler ona: "Eğer, biz senin Allah'ın Rasûlü olduğunu bilseydik, mutlaka sana uyardık'. Ancak, sen 'Abdullah'ın oğlu Muhammed' şeklinde yaz" dediler. Rasûlullah, Hz. Ali'ye, yazmasını silmesini emretti. Hz. Ali: 'Allah'a yemin ederim ki, onu silmem', deyince, Rasûlullâh: '*Bana onun yerini göster*' dedi. Hz. Ali, Hz. Peygamber'e

⁹⁴İkrime b. Ammâr el-İclî Ebû Ammâr el-Yemâmî (ö. 159): Ebû Zümeyl'den rivâyet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Yahyâ b. Maîn zayıf olduğunu belirtmektedir, Muâviye b. Sâlih ve Yahyâ b. Maîn ise sika olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII/15-16; Zehebî, *Mizân*, III/90-93; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/261-263).

⁹⁵Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I/342.

⁹⁶Ubeydullâh b. Mûsâ b. Ebî'l-Muhtâr (ö. 213-214): İsrâîl'den rivâyet etmiştir. Ondan Ebûbekr b. Ebî Mûsâ nakletmiştir. İbn Maîn, Ebû Hâtim, İclî ve İbn Sa'd sika olduğunu belirtmektedir. Ahmed b. Hanbel'in onu sanki münker gibi gördüğü ifade edilmektedir. İbn Sa'd, Şiilikle ilgili münker hadisler rivâyet ettiğini, bu nedenle insanların pek çoğu nezdinde zayıf olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V/396; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/50-53).

⁹⁷İsrâîl b. Yûnus b. Ebî İshâk es-Sebîî Ebû Yûsuf el-Kûfî (ö. 160-162): Dedesinden rivâyet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim, İclî, Ya'kûb b. Şeybe, İbn Sa'd ve Muhammed b. Abdillâh b. Numeyr sika olduğunu belirtir. Nesâî onda bir beis olmadığını ifade eder. Ali b. Medîni zayıf olduğunu söylemektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II/256-257; İbn Hacer, *Tehzîb*, I/261-263).

⁹⁸Buhârî Meğâzî, 43, IV/84-85.

⁹⁹İshâk b. İbrâhîm b. Mahled b. İbrahim b. Matar Ebû Ya'kûb el-Hanzelî (ö. 237/238): Nesâî, imam ve sika olduğunu belirtmektedir. (İbn Hacer, *Tehzîb*, I/216-219).

¹⁰⁰Ahmed b. Cenâb b. Muğıra el-Musîsî Ebû Velîd el-Hadsî (ö. 230): İsâ b. Yûnus'tan rivâyet etmiştir. Ondan Müslim aktarmıştır. İbn Ebî Hâtim, Salih Cezera, Hâkim ve İbn Hibbân gibi âlimler tarafından sika olarak görülmüştür. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II/7; İbn Hacer, *Tehzîb*, I/21-22).

¹⁰¹İsâ b. Yûnus b. Ebî İshâk es-Sebîî Ebû Amr Ebû Muhammed el-Kûfî (ö. 187/191): Zekerıyyâ b. Ebî Zâide'den rivâyet etmiştir. Ondan Ahmed b. Cenâb el-Musîsî nakletmiştir. Ahmed, Ebû Hâtim, Ya'kûb b. Şeybe, İbn Hırâş, İclî, İbn Sa'd ve İbn Hibbân gibi âlimler tarafından sika olarak görülmüştür. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VI/372-373; Zehebî, *Mizân*, III/328; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII/237-240).

¹⁰²Zekerıyyâ b. Ebî Zâide (ö. 149): Ebû İshâk es-Sebîî'den rivâyet etmiştir. Kattân, İbn Maîn, Nesâî, Ya'kub b. Süfyan ve Ebûbekr el-Bezzâr ve İbn Sa'd gibi birçok âlim tarafından sika olarak görülmektedir, ancak İbn Ebî Leylâ ve Ebû Hâtim zayıf olduğunu ifade eder. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, III/529-530; Zehebî, *Mizân*, II/73; İbn Hacer, *Tehzîb*, III/329-330).

onun yerini gösterince, Hz. Peygamber onu sildi ve ‘Abdullah’ın oğlu şeklinde yazdı.”¹⁰³

Bu rivâyetin râvîleri hakkında cerh-ta’dil imamlarının müsbet kanaatleri bulunduğundan bu rivâyet klasik hadis usûlü bakımından “sahih”tir.

3. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe-Affân¹⁰⁴-Hammâd b. Seleme¹⁰⁵-Sâbit¹⁰⁶-Enes: Kureyş Hz. Peygamberle sulh antlaşması yaptı. Kureyş heyeti içerisinde Süheyl b. Amr da vardı. Peygamber (s.a.s) Ali’ye: ‘Bismillahirrahmanirrahim’ yaz buyurdu. Süheyl: “Biz ‘Bismikellâhümme’yi biliyoruz. ‘Bismillahirrahmanirrahim’i bilmiyoruz. Bizim bildiğimiz şeyi yaz” dedi. Hz. Peygamber: ‘Allah’ın Rasûlü Muhammed’den yaz’ buyurdu. (Mekkeliler): ‘Eğer biz senin Allah’ın Rasûlü olduğunu bilmiş olsaydık, mutlaka sana tâbi olurduk. Ve fakat senin ismini ve babanın ismini yaz’ dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: ‘Haydi Muhammed b. Abdillâh’tan yaz’ buyurdu.¹⁰⁷

Rivâyetin isnadlarını şöyle sıralamak mümkündür:

1. Abdullah b. Muhammed¹⁰⁸-Abdurrazzâk-Ma’mer-Zührî-Urve b. Zübeyr-Misver b. Mahreme¹⁰⁹ ve Mervân¹¹⁰(İkrime¹¹¹-Eyyûb¹¹²-Ma’mer)¹¹³.

¹⁰³Müslim, Cihâd, 34, hadis no: 92, II/1410.

¹⁰⁴**Affân b. Müslim b. Abdillâh es-Saffâr Ebû Osmân el-Basrî (ö. 220):** Vüheyb b. Hâlid’den rivâyet etmiştir. Ondan Ahmed b. Hanbel nakletmiştir. İclî, İbn Sa’d, İbn Hırâş, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim ve İbn Hibbân gibi birçok âlim tarafından sika olarak görülmüştür. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, VII/42; Zehebî, *Mizân*, III/81-82; İbn Hacer, *Tehzib*, VII/230-235).

¹⁰⁵**Hammâd b. Seleme b. Dînâr el-Basrî Ebû Seleme (ö. 167):** Sâbit’ten rivâyet etmiştir. İbn Maîn, Beyhakî, Sâcî ve İclî’ye göre sikadır. İbn Sa’d’a göre sika olsa da, onun bazen münker hadis naklettiğini ifade eder. Ahmed b. Hanbel, Sâbit konusunda en sebt kimsenin Hammâd b. Seleme olduğunu ifade eder. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, III/154-155; Zehebî, *Mizân*, I/590-595; İbn Hacer, *Tehzib*, XI/11-16).

¹⁰⁶**Sâbit b. Esem: Sâbit el-Bünânî Ebû Esem Ebû Muhammed (ö 127):** Enes’ten rivâyet etmiştir. Ondan Hammâd nakletmiştir. İclî ve Nesâî sika olduğunu ifade eder. Ebû Hâtim, Enes’in ashabının en sebt olduğunu, Yahyâ el-Kattân, Sâbit’in ihtilâl ettiğini söylerken, Ebû Zür’a mürsel olduğunu belirtir. Yahyâ b. Maîn Basralı ve sika olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, II/375-376; Zehebî, *Mizân*, I/362-363; İbn Hacer, *Tehzib*, II/2-4).

¹⁰⁷Müslim, Cihâd ve’s-Siyer, 34, hadis no: 93, (1784), II/1411.

¹⁰⁸**Abdullâh b. Muhammed b. Abdillâh b. Ca’fer b. Yemânî b. Ahnes b. Huneys el-Cu’fî Ebû Ca’fer el-Buhârî (ö. 229):** Abdurrâk’tan rivâyet etmiştir. Ondan Buhârî nakletmiştir. Ebû Hâtim ve İbn Hibbân sika olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, V/198; İbn Hacer, *Tehzib*, VI/9-10).

Bu rivâyetlerin râvileri hakkında cerh-ta'dil imamlarının müsbet kanaatleri bulunduğundan bu rivâyetler klasik hadis usûlü bakımından “sahih”tir.

2. Abdullâh-Ahmed b. Hanbel-İshâk b. İsa et-Tabbâ'-Yahyâ b. Süleym¹¹⁴-Abdullâh b. Osmân b. Huseym¹¹⁵-Ubeydullâh b. Ayyâd b. Amr b. el-Kârî^{116, 117}.

Rivâyete savunmacı yaklaşanlar şunları ifade etmektedir: Bu haberdeki “yazdı” anlamına gelen “ketebe” fiilini zâhiren delâlet ettiği mana ile alıp Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin yazdığını kabul etmek doğru değildir. Burada mecaz vardır. Hz. Peygamber emrettiği ve onun adına yazıldığı için yazma işi kendisine hamledilmiştir. Bunun örneği çoktur. Meselâ “O, Herakliyus'a, Kısra'ya... yazdı” denir. (Ancak bundan) emriyle yazdığı kastedilir. Burada da kastedilen, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye yazdırmış olmasıdır.¹¹⁸ Yazma işinin Hz. Peygamber'e hamledildiği bu yerlerde bu şekilde mecâz yapılmıştır veya burada bir hafz olup “Hz.

¹⁰⁹Misver b. Mahreme el-Kuraşî İbn Mahreme b. Nevfel Ebû Abdirrahman ez-Zühri (ö. 63-64): Ondan Urve b. Zübeyr rivâyet etmiştir. Mekkelidir. Hz. Peygamber'i görmüştür. Hz. Peygamber döneminde küçüktü. Yahyâ b. Ma'in sika olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII/340-341; İbn Hacer, *Tehzib*, X/151-152).

¹¹⁰Mervân b. Hakem b. Ebî Âs Ebû Abdîmelik el-Kuraşî el-Emevî: Ondan Urve b. Zübeyr rivâyet etmiştir. Buhârî, Hz. Peygamber'i görmediğini nakletmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII/308-309; Zehebî, *Mizân*, IV/89).

¹¹¹İkrime b. Hâlid b. Seleme b. Âs b. Hişâm b. Muğira b. Abdillâh b. Ömer Mahzûm el-Kuraşî: Ondan Eyyûb rivâyet etmiştir. İbn Ma'in, Ebû Zer, Nesâî, Ebû Zûr'a ve İbn Hibbân sika olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, VII/13; İbn Hacer, *Tehzib*, VII/259).

¹¹²Eyyûb b. Ebî Temîme Keysân es-Sehtiyânî Ebûbekr el-Basrî (ö. 125/131): İbn Sa'd, Ebû Hâtim, Nesâî ve İbn Hibbân gibi âlimler tarafından sika görülmüştür. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, II/184-185; İbn Hacer, *Tehzib*, I/397-399).

¹¹³Buhârî, Şurût, 15, III/178-184.

¹¹⁴Yahyâ b. Süleym et-Taifî el-Huzzâî (ö. 195): Abdullâh b. Osmân b. Huseym'den rivâyet etmiştir. İbn Ma'in, İbn Sa'd ve Nesâî'ye göre sikadır, Ebû Hâtim ise, hadisi yazılsa da, onunla ihticâc edilemeyeceğini ifade eder. Dulâbî, kuvvetli olmadığını, İbn Hibbân es-Sikât'ta hata yaptığını belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, IV/383-384; İbn Hacer, *Tehzib*, XI/226).

¹¹⁵Abdullâh b. Muhammed b. Abdillâh b. Ca'fer b. Yemânî b. Ahnes b. Huney's el-Cu'fî Ebû Ca'fer el-Buhârî (ö. 229): Abdurrazzâk'tan rivâyet etmiştir. Ondan Buhârî nakletmektedir. Ebû Hâtim ve İbn Hibbân sika olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, V/198; İbn Hacer, a.g.e, VI/9-10).

¹¹⁶Ubeydullâh b. Ayyâd b. Amr b. el-Kârî: Ondan Abdullâh b. Osmân b. Huseym rivâyet etmiştir. İbn Hibbân, İclî ve Mâlik sika olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, V/392; İbn Hacer, *Tehzib*, VII/43).

¹¹⁷Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I/86-87.

¹¹⁸Abdullah b. Ahmed b. Ebî'l-Hasan Süheylî, Ravdu'l-Ünf, Beyrut, 1972, IV/36; Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Aynî, *Umdetu'l-Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, 1308, XIII/276, Beyrut; Şemsuddîn Muhammed b. Yüsûf b. Ali Kirmânî, *el-Buhârî bi Şerhi'l-Kirmânî*, Beyrut, 1981, XII/9.

Peygamber Rasûlullah” ibâresini sildi ve sahifeyi Ali’ye iade etti, o da yazdı” şeklinde takdir etmek gerekir.¹¹⁹

Ayrıca Süheyl’in itirazı üzerine Hz. Peygamber’in kâtibine “Bunun yerini bana göster” demesi, okumayı bilmediğine, Buhârî ve Müslim’in bu rivâyetinde Hz. Ali’ye dönerek: “*Üktüb=Peki, şimdi yaz!*” buyurması da kendisinin yazmadığına delâlet eder.¹²⁰

Müteahhir fakihlerden Kâdî Ebû Velîd el-Bâcî (ö. 474/1081) ve onu takip edenler Hz. Peygamber’in Hudeybiye günü: “Bu, Abdullah’ın oğlu Muhammed’in yaptığı anlaşmadır” şeklinde yazdığını zannetmişlerdir. Onları buna Buhârî’nin *Sahîh*’indeki: “Sonra aldı ve yazdı”¹²¹ şeklindeki bir rivâyet sevketmiş olmalıdır. Hâlbuki bu rivâyet “sonra emretti de (antlaşmayı yazan kâtibi) yazdı”¹²² şeklindeki sâir rivâyete hamledilmelidir.¹²³ Hudeybiye’de Hz. Peygamber’in kendi ismini yazdığını kabul eden bazı âlimler bunun bir mucize olarak tecellî ettiğini¹²⁴ veya hiç okuma yazma bilmeyen câhil bir kimsenin sadece ismini yazıp imzasını atması kabilinden olduğunu¹²⁵ söylemişlerdir.

Bu rivâyetler Berâ’ b. Âzib’in ağzıyla Sahîh-i Buhârî’de dört yerde ve Sahîh-i Müslim’de iki yerde geçmiştir ve muhteva açısından oldukça farklıdır. Bu husus ise konunun anlaşılması açısından fevkâlade mühimdir. Hz. Peygamber’in ümmîliğiyle ilgili olarak aktardığımız rivâyetler arasında bir takım farklılıkların mevcut olduğu görülmektedir. Bu rivâyetlerden Hz. Peygamber’in okuma yazma bildiği, ya bilmediği ya da harfleri yazacak kadar bildiği gibi üç ihtimâl ortaya çıkmaktadır. Bu hususta biz okuma yazma bilmediği kanaatindeyiz. Bu kabûlün Kur’an’ın ruhuna daha uygun olduğunu düşünüyoruz.

¹¹⁹Şihabuddîn Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *İrşâdüs-Sârî li Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, Beyrût, t.y., VI/379.

¹²⁰Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ b. Şeref Nevevî, *el-Minhâc fi Şerhi Sahîh-i Müslim b. Haccâc*, Matbaatü’l-Kesteliyye, 1283, XII/137-138.

¹²¹Buhârî, Sulh, 6, III/168

¹²²Müslim, Cihâd ve’s-Siyer, 34, hadis no: 93, (1784), II/1411.

¹²³Ebû’l-Fidâ İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bedrettin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1988/1991, XII/6310.

¹²⁴Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bâri bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 1380, VII/503; Kirmânî, *el-Buhârî bi Şerhi’l-Kirmânî*, XII/9.

¹²⁵Zehebi, *Tezkirâtü’l-Huffâz*, 1956, III/1181-1182; Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, XIII/276.

Burada şunu belirtelim ki, rivâyetler arasındaki tutarsızlık gösteriyor ki, aradaki râvîler, Ber'a b. Âzib'in sözlerini doğru bir şekilde nakle dememişlerdir. Hz. Peygamber'in antlaşma metnine kendi eliyle 'Muhammed b. Abdillâh' kelimesini yazdığı kesinlik kazanmamıştır. Belki de asıl durum şöyleydi: Hz. Ali'nin metindeki 'Rasûlullâh' kelimesini silmeyi reddetmesi üzerine Hz. Peygamber'den o kelimenin yerini öğrenip onu kendi eliyle karaladı. Daha sonra Ali'nin yahut başka bir kâtipin oraya 'Abdullâh b. Muhammed' yazmasını sağladı. Bazı rivâyetlere göre, antlaşma iki kâtip tarafından hazırlanmıştı. Biri, Hz. Ali ve diğeri Muhammed b. Meslemedir.¹²⁶ Bu sebeple bir kelimeyi bir kâtip yazmayınca, bu işi başka bir kâtip yaptı diye ifade etmek mümkündür.

Özetle aktardığımız bu rivâyetler, Hz. Peygamber'in ümmî olduğu konusundaki kanaatimizi desteklemesi bakımından oldukça önemli birer delil niteliğindedir. Bu rivâyetlerden şu neticelere varmamız mümkündür:

Bu hususta varid olan rivâyetlere baktığımızda bütün bu rivâyetlerin tek bir kişiden nakledildiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber'in bu kelimeleri silmesi Hz. Peygamber'in okuma yazma bildiğini imâ etmezken, sadece Hz. Ali'nin 'vallahî ismini çıkarmayacağım' ifadesinin yer aldığı rivâyet tam değildir. "Bu antlaşma Muhammed b. Abdillâh tarafından sonuca bağlanmıştır", "Yazdı", şeklindeki rivâyet, Hz. Peygamber'in antlaşmaya birkaç kelime yazdığını ifade ediyor, fakat rivâyet Hz. Peygamber'in yazma bilmediğinden bahsederek kendisiyle çelişiyor. "Peygamber yazma bilmediğinden Ali'ye "Allah'ın Peygamber'ini çıkar" ifadesi, Hz. Peygamber'in bir şey yazmadığıyla ve antlaşmayı okumadığıyla alakalı şüphe bırakmıyor. Bu şekilde anlatılanlar, Hz. Peygamber'in okuma ve yazma bilgisine göndermede bulunmuyor. Aynı râvîden nakledilen bu rivâyetler arasında uyumsuzluğun olması, nakledenlerin olayı tam olarak duydukları kelimelerle bilmediklerine işaret ediyor, denilebilir. Kısaca bu rivâyetlerin her birisi Hz. Peygamber'in okuma yazma bildiğine huccet olmaya elverişli gözükmemektedir.

¹²⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, V/217.

Hız. Peygamber’in okuyup yazdığına delil olarak gösterilen haberlerin bir kısmında mecaz söz konusudur; bir çoğu ise ya zayıftır veya uydurmadır. Esasen bu konuda açık ve mevsuk bir haber bulunsaydı hiçbir Müslüman onun okuma-yazma bilmediğini söyleyemezdi.

Konuyla ilgili umumî bir değerlendirmesini yaparak, çeşitli konulardaki şahsî mütalaalarımızı belirterek, bazı noktalara temas etmekte yarar görüyoruz: Hız. Peygamber’in ümmîliğiyle ilgili olarak tarih boyunca okuma yazma bildiğine dair ya da okuma yazma bilmediğine dair tartışmaların devam edegeldiği görülmektedir:

Tereddüt etmeden katiyetle kabul etmek gerekir ki Hız. Peygamber, Yüce Allah tarafından ilâhî vahyi tebliğle görevlendirilmeden önce okuma-yazma bilmiyordu. Zira ilim ve irfanın bulunmadığı, okuma-yazma bilenlerin parmakla sayılabileceği bir çevrede büyümüştü. Cehâletin böyle kesif olduğu bir çevrede o, okuma-yazma bilse, sonra da nübüvvet görevine başlasa, mülhidler şüpheye düşecekler, ‘Acaba daha önceki mukaddes kitaplardan okuduklarını mı bize aktarıyor ve bizi aldatıyor?’ diyecekler, zihinlere ve kalplere tereddüt tohumları ekeceklerdi.

Kur’an’da, kesin bir şekilde Hız. Peygamber’in ümmîliği açıklanmasına rağmen, bazı zayıf rivâyetlere dayanılarak, onun ümmî olmadığı, yazı yazmayı bildiği, buradaki ümmîliğin peygamberlikten önceye ait olup, nübüvvetten sonraya şâmil olmadığı gibi görüşler ileri sürülmüştür.. Ancak iyice araştırıldığında, bu tür görüşlerin pek tutarlı olmadığı, sadece birer iddiadan ibaret kaldığı görülecektir.

Okuma yazma bilip bilmemesi ile ilgili tartışmalara baktığımızda ise, Hız. Peygamber’in risâletten sonra da okuma yazma bilmediğini ifade edenler şunları kaydetmektedirler: Hız. Peygamber’in okuma yazma bildiğine dair elimizde müşahhas bir delil yoktur. Ankebût sûresinin 48. ayetinde geçen “bundan önce” ibâresinden Hız. Peygamber’in o dönemde okuma-yazma bilmediğini anlıyoruz. “Bu ayet bizim sana indirmemizden yani sen vahiy almazdan önce okuyup yazamıyordun, senin böyle bir alışkanlığın yoktu. Şayet sen okuma-yazmayı iyi bilseydin, bazı câhil

kimselerde şüphe uyanır ve senin bu Kur'an'ı önceki kitaplardan ve Peygamberlerden aldığını iddia ederlerdi” anlamına gelir.¹²⁷

Kâsımî'ye (ö. 1914) göre, Hz. Peygamber, bir harf veya bir satır olsun, hiçbir zaman iyi bir şekilde yazamamıştı.¹²⁸

Hz. Peygamber'in okuyup yazdığına delil olarak getirilen haberlerin bir kısmında mecâz söz konusudur; bir çoğu ise ya zayıf veya uydurmadır. Esasen bu konuda açık ve mevsuk bir haber bulunsaydı hiçbir Müslüman onun okuma yazma bilmediğini söyleyemezdi.

Diğer taraftan Hz. Peygamberin tarihî hiçbir vesikada, âleni olarak okuduğu veya yazıldığına dair bir rivâyet bulunmamaktadır. Kaynaklarda ne yazdığı nüshalar veya notları, ne de mürekkebine ya da okkasına dair bir bilgi yoktur. Binaenaleyh Hz. Muhammed okuma-yazma bilmiyordu. Evet o ümmîdir. Fakat bilgisizlik, cahiliye saplantıları ve puta tapıcılıkla mücadele ederek her ihtiyaca cevap veren bir mektep, sapa-sağlam bir din ve tarih boyunca insanlığa yön veren bir din getirmiştir. Buna göre o ilminde, maarifinde, kapsayıcı sözlerinde, aklının başatlığında, kültüründe ve eğitim yöntemlerinde başlı başına bir mucizedir. Ayetlerin öğrenilmesi ve muhafazası işi, aynı anda iki yolla veya bunlardan sadece biri ile oluyordu. Kur'an hafızlarına vahyeleri bizzat kendisi öğretiyor, yazma işini de yazı konusunda maharetli ve bu iş için görevlendirilmiş sahabeye bırakıyordu. Şayet bu işi bilseydi, kâtip bulunmadığı zamanlarda ve bilhassa gece yarısı vahyin gelmesi halinde hiç tereddüt etmeden bizzat kendisi yazardı.

Ayrıca, Hz. Peygamber'in hicretin 9. yılında dönemin imparatorlarına gönderdikleri mektupların orjinalleri nasıl gününüze ulaşmışsa, onun yazmış olduğu bir yazı olmuş olsaydı, bu sahabe tarafından saklanır ve nesilden nesile intikal ederek günümüze kadar mutlaka ulaşır.

Hz. Peygamber'in yazılı kültür ve ilâhî kitap geleneğinden uzak bir çevrede doğmuş olması da onun ümmîliğinin delillerindendir.

¹²⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbüddin es-Seyyid Mahmud Alûsî, *Ruhu'l-Meânî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997, XII/6-8.

¹²⁸ Muhammed Camaledîn Kâsımî, *Mehâsinu'l-Te'vîl*, Arabiyye: Dâru İhyâ-i Kütübî'l- y.y, 1957, XIII/4756.

Okuma yazma bildiğine dair rivâyetler şu şekildedir: Hz. Peygamber, kâtibi Hz. Muaviye’ye, birer kabile reisi olan Uyeyne b. Hısn ile Akra’ b. Hâbis’e birer yazı yazıp verilmesini emretmiş, sahifeyi alan Uyeyne okuyamadığını belirtince, Hz. Peygamber yazıyı alarak bakmış ve muhtevasını ona aktarmıştır.¹²⁹

Hz. Muaviye Hz. Peygamber’in huzurunda yazı yazıyordu. Hz. Peygamber ona: “Yâ Muâviye, yazında “rakş” yap” buyurdular. Muaviye rakş’ı, her harfin uygun olan noktasını koymak olarak açıklar.¹³⁰ Bu rivâyete bağlı olarak Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber’in yazıyı bilmesinin ötesinde bizzat kendisinin noktalama ve hatta nisbeten harekeleme usûlünü düşünüp bulduğunu ifade eder.¹³¹

Hz. Peygamber’in harfleri ve bunların en güzel şekilde nasıl yazılacağını bildiğine dâir rivâyetler vardır. Meselâ: “Biriniz besmeleyi yazdığı zaman Rahmân’da mim ile nun arasını uzatsın” Besmeleyi yazdığı zaman sin’i belli et.” Besmelede sin’i güzel yazınız, ihtiyaçlarınız güzelce görülür.”, (Yâ Muaviye), mürekkebi iyi ayarla, kalemi düzgün kes, be’yi güzel belirt, sin’in dişlerini göster, mim’in gözlerini doldurma, lafza-i celâl’i güzel yaz, Rahmân’ı uzatarak yaz, Rahîm’in yazılışına itina göster.”¹³²

İbn Ebi Şeybe ve Ömer b. Şebbe’nin tahrirciyle Mücâhid’den nakledilen, “Hz. Peygamber ölmeden önce okuyup yazmıştır” şeklindeki bir haber tabiundan sika bir ravi olan Âmir b. Şerâhil eş-Şa’bî’ye sorulmuştu. O: “Doğru söylemiş. Bunu söyleyenleri daha önce de duymuştum. Bunu reddedecek bir nass yok” diye cevap vermiştir.¹³³

İçinde yaşadığı olaylar ve okuma yazma ile ilgili bir çok mühim işlerde yakın ilgisi itibariyle “Hz. Peygamber’in hayatının sonlarına doğru, iyice öğrenmek ve bellek şeklindeki bir teşebbüsle olmasa bile bu iki şeyi biraz

¹²⁹ İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethu’l-Bârî*, VII/504. 1380.

¹³⁰ Ebü’l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Tedribu’l-Râvî*, s. 289, Medine, 1959.

¹³¹ Muhammed, Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2001, II/822-823.

¹³² Kâdî İyâz, eş-Şifâ bi Ta’rifî Hukûki’l-Mustafa, Mısır, 1920, I/235-236; Ebü’l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Câmiu’s-Sahîh*, Mısır, 1954, I/34; Zeynüddin Muhammed Abdürraûf b. Tâcil’ârifin b. Nüriddin Alî el-Münâvî el-Haddâdî, *Fezvu’l-Kadîr Şerhu’l-Camii’s-Sahîh*, Beyrut, 1972, I/433.

¹³³ Aynî, *Umdetu’l-Kâri*, XIII/277; Kastallâni, *İrşâdü’s-Sâri*, IV/423.

öğrenmiş olmasına mani değildir. Ve bu iş tabii şekilde kendiliğinden olmuştur. Şa'bi'nin yukarıda geçen: “Hz. Peygamber ölmeden önce yazı yazmıştır.” Sözü ile işâret ettiği de budur. Yani, “Hayatının sonlarında, kolaylıkla öğrenilebilen bazı şeyler yazmıştır” demektir ki, bu görüş, yukarıda zikri geçen üç ihtimalin ikincisidir.¹³⁴

Burada şunu belirtelim ki, Hz. Peygamber'in ümmî oluşu yettiği çevreyle ilintilidir. Yaşı da ilerleyip öğrenme fırsatını kaybettikten sonra da böyle bir teşebbüste bulunmamıştır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in okuma yazmayı kasden öğrenmediği de ileri sürülebilir. Vahyedilen ayetler okuma yazma öğrenmemesi yönünde üstü kapalı birer mesaj niteliği taşımaktadır. Zira ayetlerde Hz. Peygamber okuma yazma bilseydi, gerek kendisi için gerekse Kur'an için nasıl tehditler oluşabileceği açıkça ifade edilmektedir.

Sonuç

Ümmîlik kavramı ve Hz. Muhammed'in ümmîliği erken dönemden itibaren tartışılan konulardan birisidir ve bu tartışma günümüzde de devam etmektedir.

Ümmî kavramı, 'millet' bağlamında ele alındığında ümmet kelimesi ile türemiş halleri ümmî ve ümmiyyûn, 'Arap kökenli kimseyi' yani kısacası bir 'Arabı ifade eder'. Eğitimsel ve dinsel boyutlarına baktığımızda: Genel bağlamda 'eğitimsiz'; kutsal kitap konusunda 'eğitilmemiş' anlamındadır. Tarihî ve etimolojik argümanlar esas alındığında, çoğul *ümmiyyûn* ve tekil *ümmî* ifadelerinin sırasıyla 'okuması yazması olmayan' veya 'eğitilmemiş' kişileri belirttiği anlaşılır. Bu bağlamda Yahudilerden bahseden ilgili ayette de onların eğitimsiz olduğu vurgulanır. İlahî kitaplarda ümmî kelimesi ayrıca “ilahî vahye mazhar olmayan” anlamında kullanılmıştır.

Ümmîlik kavramının hem Kur'an'da hem de hadislerde farklı manalarının mevcut olduğu görülmektedir. Ümmî kelimesi, Kur'an'da iki yerde tekil, dört yerde de çoğul olmak üzere altı yerde mevcuttur ve kavramsal olarak lügat manalarına yakın anlamlarda kullanılmıştır. Bu

¹³⁴ Abdussamed, Şahin, a.g.m, s. 199-200.

bağlamda Kur’an da kavramın kullanılmasını kendi içinde değerlendirmek daha tutarlıdır.

Buna ilaveten, ümmîlik, Kur’an’da kitâbet ifadesinin mukabili olarak kullanılmaktadır. Kur’an’da bir topluluktan ve Hz. Peygamber’den bahsedilirken, kelimenin daima bilgileri yazılı bir kaynağa dayanmayan manasını taşıdığı açıktır. Bilgileri kitabî olmayan, aralarında okuyup yazma bilenlerin çok az bulunduğu, basit bir yazının ancak mahdut sahalarda kullanıldığı Müşrik Araplar’ın yanında, ayette açıkça görüldüğü gibi, Kitap Ehli olanların arasında da, okuyamadıkları için, bildiklerini doğrudan doğruya Tevrat’tan almamış bulunanlar da bu sıfatla anılmışlardır.

Ümmî Araplar içerisinde ümmî bir peygamber, ilim ve hikmetin kaynağı olarak gönderilmiştir. Burada şunu belirtelim ki, ümmî kelimesinin anlamının zamanın şartları çerçevesinde kelimeye en uygun manayı verme gayretiyle “okuma yazma eğitimi almamış” anlamına kaydığını söylemek mümkündür.

Kur’an’da Hz. Muhammed’in (s.a.s) risâletten önce hiçbir şey okuyup yazmadığı hususu son derece açıktır. Tereddüt etmeden katıyetle kabul etmek gerekir ki Hz. Peygamber, Yüce Allah tarafından ilâhî vahyi tebliğle görevlendirilmeden önce okuma-yazma bilmiyordu. Zira okuma yazma bilenlerin sayıca çok az olduğu bir çevrede büyümüştü. Cehaletin böyle kesif olduğu bir çevrede o, okuma yazma bilse, sonra da nübüvvet görevine başlasa, şüpheye düşülecek, “Acaba daha önceki mukaddesten kitaptan okuduklarını mı bize aktarıyor?” denilecek zihinlerde ve gönüllerde şüphe tohumları oluşacaktı.

Nübüvvet sonrasında ümmî olup olmaması meselesi ise âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. Özellikle Buhârî ve Müslim’de Hudeybiye antlaşması esnasında ‘Hz. Peygamber’in kendi eliyle yazı yazdığı’ şeklinde nakledilen rivâyet onun nübüvvetten sonra ümmî olmadığı iddialarının ortaya atılmasına sebep olmuştur. Gerek Buhârî’de, gerekse Müslim’de nakledilen rivâyetler birbiriyle tutarlı değildir. Rivâyet sadece Berâ’ b. Âzib’den nakledilmektedir ve bu haliyle ferd-i mutlaktır. Berâ’dan nakleden râvîlerin metni farklı aktardıkları görülmektedir.

Öte yandan ümmilikle ilgili olarak nakledilen rivâyetlerin bir kısmı sahîh veya hasen, diğeri bir kısmı ise zayıftır. Hadislerde ümmilik vasfı, yazı yazamama ve hesap yapamama gibi vasıflarla zikredilmiştir.

Son olarak Hz. Peygamber'in ümmiliği ile ilgili olarak şunları ifade etmek mümkündür: Kur'an-ı Kerim'in okuma-yazma bilmeyen birisine indirilmesi, tepki meydana getirmiş, müşrikler Kur'an okuma yazma bilmeyen birisine mi indirildi? diye Hz. Peygamberle alay etmek istemişlerdir. Fakat Rasûlullah gelen vahyi ezberlemiş, sahabeye öğretmiş ve vahiy kâtiplerine yazdırmıştır.

Ashab, Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu durumları ve onun vasıflarını hiç şüphesiz bilmekteydi. Nitekim bu bilgiler, siyer ve meğâzî kitaplarında kalın ciltleri dolduracak kadar yazılıdır. Hz. Peygamber'in günlük hayatına kadar bilgi veren ashabin Hz. Peygamber'in okuma yazma bildiğini ifade etmemesi tutarlı değildir. Ayrıca Hz. Peygamber Kur'an hafızlarına vahiyleri bizzat kendisi öğretiyor, yazma işini de yazı konusunda maharetli ve bu iş için görevlendirilmiş vahiy kâtiplerine bırakıyordu.

Kaynakça

- Abdullah b. Ahmed b. Ebi'l-Hasan Süheylî, *Ravdu'l-Ünf*, Beyrut, 1972, IV/36.
- Abdullâh b. Ahmed, Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî Medariku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, Peşaver: Tâc Mahal, t.y.
- Abdullah b. Ömer Beydâvî, *el-Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, İstanbul: Şirket-i Hayriye-i Sahafiye Mâ, 1296.
- Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 1380.
- Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut: Dâru Sadr, 1325.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982, II/52.
- Ahmet Önkâl, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", 2, *SEÜİFD*, 1986.
- Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Aynî, *Umdetu'l-Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, 1308.

Cemaleddîn Ebu'l-Fazl İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arabî'l-Muhît*, Beyrut: Dâru Lisâni'l-Arab, 1970, I/105.

Çetin M. Nihat, “Ümmî” maddesi, İstanbul: MEB, 1986.

Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kâhîre: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1944.

Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, Beyrut: Dâru İhyâ-i Kütübî'l-Arabiyye, 1963.

Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed Zehebî, *Tezkirâtü'l-Huffâz*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasil-İslâmî, 1374.

Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Kâhîre: Dâru Hicr, 2001.

Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Tirmizî, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmud Alûsî, *Ruhu'l-Meânî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997.

Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bedrettin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1988/1991.

Ebü'l-Hüseyn Müslim B. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşât*, Mısır: Tıbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1319.

er-Râzî, Ebü Muhammed Abdurrahman İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.

Fahrüddîn b. Ziyaüddîn b. Ömer Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, ter. Suat Yıldırım vd, Ankara: Akçağ Yayınları, 1988/1989.

Haffâcî, *Şerhu's-Şifâ*, İstanbul, 1267.

İsmail Hakkı Bursevî, *Muhtasâr Ruhu'l-Beyân Tefsiri*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1995.

- İsmail Yörük & İsmail Şık, “Kelâm Açısından Hz. Peygamber’in Ümmîliği”, *Dini Araştırmalar*, 7, 19.
- Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi Ta’rifî Hukûki’l-Mustafa*, Mısır, 1920.
- Kur’an-ı Kerim Açıklamalı Meali, TDV Yayınları.
- M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, t.y.
- Mehmet Suat Mertoğlu, “Ümmî” maddesi, İstanbul: DİA, 2012.
- Muhammad Rashid, “Was Muhammed Literate?”, Bangladesh: Chittagong University.
- Muhammed Camaleddîn Kâsımî, *Mehâsinu’t-Te’vîl*, Arabiyye: Dâru İhyâ-i Kü-tûbi’l- y.y, 1957.
- Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2001.
- Muhammed Zekeriyâ, “Ümmiyyûn fî Kurân: Ehüm Ahnâf?”, s. 1-3, Tarihi: 05.010.2016, [http:// www. Safsaf. Org](http://www.Safsaf.Org).
- Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ b. Şeref Nevevî, *el-Minhâc fî Şerhi Sahîh-i Müslim b. Haccâc*, Matbaatü’l-Kesteliyye, 1283.
- Münâvî, *Feyzu’l-Kadir*, Beyrut, 1972.
- Remzi Kaya, “Kur’an’da Hz. Peygamber’in Beşer ve Ümmî Oluşu”, *UÜİFD*, XI (1), 2002, s. 29-52.
- Sebastian Günther, “Muhammad, The Illiterate Prophet: An Islamic Creed in the Qur’an and Qur’anic Exegesis”, *Journal Of Qur’anic Studies*, IV (I), 2002.
- Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Câmiu’s-Sahîh*, Mısır, 1954.
- Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Tedribu’r-Râvî*, Medine, 1959.
- Süleymân b. Eş’as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Şemsuddîn Muhammed b. Yûsûf b. Ali Kirmânî, *el-Buhârî bi Şerhi’l-Kirmânî*,
Beyrut,1981.

Şihabuddîn Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *İrşâdü’s-Sâri li Şerhi
Sahîhi’l-Buhârî*, Beyrût, t.y.

Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil’ârifin b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-
Haddâdî, *Feyzu’l-Kadîr Şerhu’l-Camii’s-Sahîh*, Beyrut, 1972.

Ziya Şen, “Kur’an’da Ümmî Kavramı ve Hz. Peygamber’in Ümmîliği”, *İslâmî
İlimler Dergisi*, I (2), 2006, s. 208-218.